

Društveni osnovi i karakteristike savremenih vojnostrategijskih koncepcija

Kada raspravljamo o tako važnoj i suptilnoj temi kao što su savremeni tokovi vojnoteorijske misli, smatram da je neophodno proniknuti u suštinu društvenih, ekonomskih, političkih i drugih procesa i protivurečnosti savremenog sveta, na temelju kojih se rađaju i razvijaju razne vojno-političke koncepcije, doktrine i strategije. Zadržao bih se samo na nekim najopštijim zapažanjima, jer je dosadašnja rasprava pokazala da bi tome valjalo posvetiti posebnu raspravu za »okruglim stolom«.

1. Ogroman napredak u materijalnoj proizvodnji, uslovljen bržim razvojem proizvodnih snaga, naročito u posljednje tri decenije, i duboke promene u društvenim odnosima, izazvane jačanjem snaga socijalizma i antikolonijalnom revolucijom, imale su dalekosežan uticaj i na razvoj vojnoteorijske misli savremene epohe.

Brz ekonomski razvoj, relativno visoka stopa produktivnosti i materijalni prosperitet postignuti su prvenstveno zbog razvoja nauke i tehnike, uvođenja nove tehnologije, modernizacije proizvodnog procesa, bolje organizacije rada, uvođenja automatizacije u upravljanju, itd. To je opšti trend razvitka i rekao bih zakonitost, bez obzira na karakter društveno-političkog sistema, iako rezultati nisu ni približno isti u okviru grupa zemalja ili društveno-ekonomskih sistema. Poznata je činjenica da je opšti proces ekonomskog razvoja u svojoj biti protivurečan, da nije ravnomerno ni pravilno podeljen među državama, čak ni u kapitalističkom sistemu, a da ne govorimo u svetu u celini. Razlozi su mnogobrojni i različiti, a suština je u karakteru buržoaskog sistema privređivanja, zasnovanom na profitu i složenom mehanizmu eksploatacije. No, ono što valja zapaziti — to je okolnost da su protivurečnosti ekonomskog razvoja ukazale na ozbiljne poremećaje u svetskoj ekonomici, pri čemu euforičan optimizam u vezi sa tehnološkim procesom ustupa mesto trezvenijim procenama o budućnosti. Složeni i konfliktni ekonomski odnosi (ispoljeni dugoročni trendovi recesije, energetska kriza, nezaposlenost, monetarni problemi itd.) ukazuju na krizu kapitalističke reprodukcije, i šire od toga — na krizu buržoaske civilizacije, koja se ispoljava ne samo u ekonomici, već zahvata sve oblasti društvenog života.

S druge strane, i socijalističke države u svojoj dinamici razvoja takođe proživljavaju ekonomske teškoće, čiji koreni nisu samo istorijskog karaktera zbog nasleđene zaostalosti, već su i u društvenim, ekonomskim i drugim teškoćama, koje su uslovljene protivurečnostima što proizlaze iz društvenog bića birokratskog etatizma.

Pri svemu tome akutni ekonomski i drugi problemi zemalja u razvoju, odnosno egzistencijalne teškoće mnogih nerazvijenih zemalja i naroda Afrike, Azije i Latinske Amerike, koji su stupili na istorijsku pozornicu, imaju prvorazredno mesto u sagledavanju složenosti i uzroka kriza savremenog sveta. Siromaštvo i beda polovine ljudskog roda postaje sve više prepreka i za rešavanje ekonomskih i društvenih problema razvijenih zemalja i uzrok su teških kriza, pa i ratnih sukoba.

To su samo neke naznake razvoja i protivurečnosti savremenog sveta, a problematika je mnogo složenija i kompleksnija (odnos razvijeni — nerazvijeni, nove proizvodne snage — stari klasni odnosi, sve veća integracija i sve prisutnija težnja na hegemoniji, podruštvljavanje uslova proizvodnje i sve veće jačanje i osamostaljivanje države, vojnih institucija i vojno-industrijskog kompleksa, protivurečnosti koje proizlaze iz odnosa među socijalističkim zemljama, kriza kapitalističke reprodukcije, itd.).

Ukazujući na te procese drug Kardelj u studiji *Socijalizam i rat* kaže:

»Savremeni društveni razvitak čovečanstva — uzetog kao celine — određuju dva osnovna procesa. S jedne strane, odvija se proces centralizacije, povezivanja, spajanja, ujedinjavanja i sve veće međusobne zavisnosti u svetskim razmerima, što je posledica savremenog stanja i razvitka proizvodnih snaga i potrebe za sve širom i intenzivnijom i sve više planskom međunarodnom podelom rada. A s druge strane se odvija proces jačanja autonomnosti i individuum — kako ličnosti tako i naroda — raznovrsnih društvenih aktivnosti, a samim tim i potreba za njihovom decentralizacijom, što je izraz stepena podruštvljavanja procesa rada, kao i potreba za daljim napretkom društveno-ekonomskih odnosa među ljudima. Oba ta procesa su samo dve nerazdvojne strane istog društvenog kretanja«.¹

No, ono što je bitno za našu temu jeste činjenica da se, i pored svih problema, svet, ipak, razvija; da se na bazi razvoja proizvodnih snaga razvijaju novi društveno-politički odnosi, koji se kreću u pravcu *zakonite povezanosti i međuzavisnosti* savremenog sveta, što je

¹ E. Kardelj: *Socijalizam i rat*, Kultura, Beograd, 1960, str. 166 i 167.

nova kvalitetna i protivurečna dimenzija međunarodnih odnosa, koja ima odgovarajuće implikacije i na vojnostrategijskom planu.

Međutim, taj svet koji se povezuje hiljadama spona i interesa i koji izražava potrebu za individualnošću — što je postalo od suštinske važnosti ne samo za ekonomski i društveni razvoj, već i za budućnost čovečanstva — nalazi se pred sudbinskom dilemom: u kojem pravcu će taj džinovski razvitak krenuti. To je egzistencijalna dilema i pitanje naše civilizacije, na koje odgovor moraju dati i vojni teoretičari, jer u izboru pravca kretanja važnu ulogu ima i *vojni faktor*, shvaćen u najširem smislu — u naučnim, ekonomskim, strategijskim, psihološkim i drugim relacijama — budući da su ekonomska, društvena i politička snaga i uticaj vojnog eštablišmenta, bolje reći vojno-industrijskog i naučnog kompleksa izuzetno značajni. Ključno mesto u tome ima »nova« pozicija države koja je narasla do takvih razmera da liči na pravog Levijatana, što je inkarnacija krize kapitalističkog i buržoasko-etatističkog sistema, s jedne strane, i težnji naroda za demokratijom, s druge strane. Jačanje uloge države je, dakle, posledica krize oba sistema, izraz nemoći buržoaske klase i birokratije da vladaju na stari način, pa se preko ovog surogata klasne vladavine pokušavaju održati. Na toj osnovi sada jačaju i sve one snage, koje se, po prirodi svoga bića, hrane na etatističkoj moći države i na njenoj otuđenosti. U prvom redu to je vojni faktor, njegovo osamostaljivanje i uticaj na unutrašnja i međunarodna kretanja. Tu je ključ odgovora na pitanje društvenih osnova i uzrok koncipiranja vojnostrategijskih koncepcija u tim sistemima.

2. Savremeno čovečanstvo, odnosno sve države, bez obzira na razlike u karakteru društveno-političkog sistema, stepenu ekonomskog razvoja, regionalnoj i geografskoj pripadnosti, prirodnom bogatstvu i svim ostalim karakteristikama, našle su se pred raskrsnicom na kojoj se nude dva pravca kretanja. Prvi pravac ukazuje na put saradnje među svim narodima i državama bez obzira na sve razlike. Ta saradnja mora da se razvija na osnovama pune ravnopravnosti i uvažavanja slobode, nezavisnosti i posebnosti svake države i naroda. To je, u osnovi, saradnja na bazi principa utvrđenih u Povelji i drugim dokumentima Organizacije ujedinjenih nacija. To je saradnja na osnovama aktivne miroljubive koegzistencije, čiji su se naponi i rezultati, i pored otpora i problema, više puta afirmisali, pre svega u aktivnostima pokreta nesvrstavanja. Konačno, to je *put mira*.

Drugi pravac razvitka je onaj put koji se zasniva na sili, imperijalističkim i hegemonističkim težnjama za dominacijom i potčinjavanjima, na težnjama da se stvori svet zavisnosti, porobljavanja i

eksploatacije. Takav trend u međunarodnim odnosima izražava se putem ukidanja i ograničavanja samostalnosti i suverenosti država i naroda raznim formama i metodama. To je put konflikata i sukoba — put koji vodi u stalne pritiske, pretnje, pa i ratove, put koji ide ivicom svetskog sukoba, put koji održava krhki mir zasnovan na ravnoteži straha. Konačno, to je *put rata*.

Ako bismo želeli da sažeto i jasno izrazimo ove dve globalne tendencije u kretanjima savremenog sveta, onda bismo to najlakše mogli učiniti pomoću poznatih misli druga Tita, koji je konstatovao da se savremeni svet, koji neminovno teži saradnji i povezivanju, podelio na dva dela: na snage mira i snage rata. Za mir su sve one socijalističke, progresivne, miroljubive i revolucionarne snage koje nastoje da svetske probleme rešavaju mirnim putem, sporazumevanjem, dogovaranjem i drugim metodama, uvažavajući slobodu i nezavisnost svake zemlje i naroda. S druge strane su snage rata, imperijalističke i hegemonističke snage, koje nastoje da svet prekrajaju sa pozicije sile, upotrebom vojnih snaga i sredstava, pretnjom i nasiljem, pa i ratovima.

Od *odnosa snaga* u međunarodnim odnosima zavise rat i mir, pri čemu snage mira stalno jačaju i otvaraju bolju perspektivu čovečanstvu. »Verovati da je u takvim uslovima rat neizbežan znači veoma precenjivati snagu faktora imperijalizma ili veoma potcenjivati snagu socijalizma i drugih antiimperijalističkih svetova. Mi ne činimo ni jedno ni drugo. Nismo skloni potceniti snagu imperijalističkih faktora. Zato smatramo neophodnom dužnošću svih naroda i miroljubivih snaga da se aktivno bore za mir i suzbijanje agresivnih tendencija. Ali nismo skloni ni potcenjivanju snaga progresivnih i miroljubivih faktora, koja postaje sve sposobnija da zatvori agresoru šanse za uspeh u ratu« — pisao je drug Kardelj još 1960. godine.²

3. Na navedenim društvenim osnovama nastaju vojnostrategijske koncepcije i doktrine koje, u suštini, odražavaju te tendencije razvoja savremenog sveta. To znači da se svet suočio, u osnovi, sa *dve globalne vojnostrategijske koncepcije* — veoma razgranate, složene, specifične u konkretnom ispoljavanju.

Prva je strategija (opšte)narodne odbrane, odnosno strategija oslobodilačkih, narodnih i revolucionarnih ratova, koja se zasniva na pravu svakog naroda da brani i štiti slobodu, nezavisnost i teritorijalni integritet, odnosno pravu naroda na borbu za nezavisnost od svih oblika kolonijalizma i agresije imperijalističkih i hegemonistič-

² E. Kardelj: *Socijalizam i rat*, 1960. Kultura, Beograd, str. 57. i 58.

kih snaga, odnosno pravu na borbu protiv svih oblika eksploatacije, pretnji, pritisaka i ugrožavanja.

Ishodište te strategije je u zakonitostima razvitka proizvodnih snaga i društvenih odnosa, koje svojim neminovnim istorijskim tokom prevazilaze i ruše sve stare odnose i prepreke koje sputavaju i koče emancipaciju naroda i država, osporavaju njihovo pravo na samostalnost i nezavisnost.

Životnost i sve prednosti ove strategije već su se potvrdile u oslobodilačkim i revolucionarnim ratovima koje su narodi vodili širom sveta za svoje nacionalno i socijalno oslobođenje. Snaga te strategije je upravo u ogromnom vojnom potencijalu narodnih masa visokih moralnih vrednosti, koje su postale svesne svoje istorijske uloge u borbi za emancipaciju i ravnopravan tretman u međunarodnoj zajednici. Organizovani, pripremljeni i rešeni da se bore, narodi su uvek uspevali da na ratištu slome i poraze i one armije koje su bile opremljene najmodernijim oružjem i sredstvima. Prednost te strategije je u ogromnom moralnom potencijalu naroda, koji postaje nepobediva vojna sila. To se, uostalom, pokazalo na svim kontinentima od našeg narodnooslobodilačkog rata i revolucije do pobede kineskog, alžirskog, vijetnamskog, kubanskog i drugih naroda.

Za one narode i države koje su se već oslobodile, strategija (opšte)narodne odbrane je značajan faktor *odvraćanja* u očuvanju slobode, nezavisnosti i teritorijalnog integriteta. To se vrlo evidentno pokazuje na primeru naše zemlje, koja je i u uslovima teških pritisaka očuvala svoju samostalnost, nezavisnost i prestiž u svetu. Ta strategija je pokazala veće prednosti u očuvanju nezavisnosti, individualiteta i suvereniteta zemlje, nego oslanjanje na blokove i druge oblike vojne zavisnosti.

Pred vojnom, i ne samo vojnom, teorijom je ozbiljan zadatak da dublje i svestranije sagleda društvene, političke, idejne, vojne i druge dimenzije strategije opštenarodne odbrane, da uopšti njena iskustva i prednosti nad svakim agresorom i oblicima agresije, da ukaže na njenu realnost, sigurnu budućnost; da više učini na popularizaciji te strategije u našoj zemlji i svetu. Teorijski izvori za to su u delima klasika marksizma, pre svega Engelsa i Lenjina, a od savremenika u delima Tita, Kardelja, Mao Ce Tunga i drugih marksističkih mislilaca i vojnih teoretičara. Titov teorijski opus o strategiji opštenarodne odbrane jeste celovita i kompleksna razrada teorije rata i revolucije i odbrane i bezbednosti zemlje u savremenim uslovima. To je zaokrugljena celina — proverena u ratnoj praksi i mirnodopskom organizovanju našeg sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

Teorijska razrada problema i mogućnosti odbrane nesvrstanih zemalja otkriće nam nove horizonte i saznanja o strategiji (opšte)narodne odbrane, koja, pre svega, mora da proizlazi iz društvenog bića i konkretnih uslova svake nesvrstane zemlje. Ta strategija će doпрineti da nesvrstane zemlje svoje probleme i sporna pitanja ne rešavaju oružjem i ratovima, već na temeljima principa politike nesvrstavanja. Napori u tom pravcu otkrili bi nova saznanja i ukazali na bogatstvo oblika te strategije, u čijoj je osnovi, pre svega, oslonac na sopstvene snage, na međunarodnu podršku miroljubivih i progresivnih snaga. Takva podrška putem Organizacije ujedinjenih nacija i aktivnosti pokreta nesvrstavanja predstavlja sve veću realnu snagu u ovom svetu međuzavisnosti i protivurečnih interesa.

Strategija (opšte)narodne odbrane je organski vezana za socijalizam kao novi društveno-politički sistem, koji je životno vezan za borbu za mir. Naime, socijalizam se ne može širiti ratom niti drugim oblicima pretnji i pritisaka, a da se samim tim ne deformiše. Takav rat i takva politika, koja bi ugrožavala samostalan razvitak naroda i država, značio bi, pre svega, rat protiv napretka socijalizma. No, ne treba imati iluzija da se u razvitku socijalizma neće događati i procesi koji će upravo ispoljavati tendencije hegemonizma i pokušati da se i oružanom silom svoja volja nametne drugoj socijalističkoj zemlji. Na tu mogućnost, koja se, na žalost, pokazala kao stvarnost u praksi odnosa među socijalističkim zemljama (informbirovski pritisak na Jugoslaviju 1948, mađarski i čehoslovački događaji 1958, odnosno 1968. godine, sadašnja situacija u jugoistočnoj Aziji) ukazao je još Lenjin, rekavši da postoji mogućnost »da se neko popne na tuđu ,grbaču' radi zadovoljavanja sopstvenih, sebičnih interesa«.

4. Na društvenim osnovama imperijalističkih i hegemonističkih odnosa nastala je i razvila se druga, *tehnokratska strategija*. U toj strategiji uvek se javlja konstanta u kojoj je velika uloga vojne sile i primene nasilja, pri čemu se sadržaji i oblici sile menjaju i prilagođavaju konkretnim vojno-političkim i geostrategijskim uslovima. Politička i teorijska osnova takve globalne orijentacije izražava se u stavu trajne vrednosti: ciljevi imperijalizma i hegemonizma ostaju uvek isti, a menjaju se sredstva i načini njihove realizacije.

Tehnokratske strategije, iako su izraz različitih društveno-političkih sistema, različitih blokovskih struktura, ciljeva i interesa, teorijski posmatrano, u suštini su veoma bliske (konvergentne), jer obe teže globalizmu, dominaciji, hegemonizmu u svetu, pri čemu nastoje da ostvare punu kontrolu i koherentnost u okviru svoga bloka. Ono što je karakteristično za buržoasko društvo, odnosno za snage imperijalizma i nekolonijalizma, važi i za snage hegemonizma čije je ishodište

dište u birokratsko-etatističkom konceptu državne organizacije. Naime, birokratski etatizam neprekidno rađa tendenciju ka političkom apsolutizmu i hegemonizmu, odnosno težnji da se interesi drugih država podređuju egoističnim velikodržavnim interesima, da se osporava samostalnost, sopstveni put razvoja svake zemlje, itd. Zbog toga su tehnokratske strategije kao izraz borbe blokovskih struktura za nove pozicije i prevlast u svetu, uzrok militarizacije, trke u naoružavanju, pretnji, pritisaka i svih drugih negativnih pojava i tendencija koje karakterišu savremeni svet.

Takve strategije osnov za svoju snagu traže u velikim, uništavajućim mogućnostima savremenog oružja, prvenstveno nuklearnog, u stvaranju takvih vojnih snaga koje će moći da brzo iskoriste efekte modernog oružja. Zbog toga su one inicijator i podstrekivač trke u naoružavanju.

Vojna dimenzija tehnokratske strategije izražena je u *modernom blickrigu*, koji se zasniva na mogućnostima naoružanja — nuklearnog i konvencionalnog — i borbenim kvalitetima oružanih snaga sposobnih za brze udare, veliku pokretljivost, duboke prodore, vertikalni manevar, itd.

Međutim, razvoj savremenog naoružanja javlja se kao realan limitirajući faktor njegove upotrebe. Naime, upotreba nuklearnog arsenala postaje iracionalno sredstvo politike. To znači da je tehnokratska strategija u svojoj biti protivrečna — vojna logika zahteva dalje usavršavanje borbenih sredstava radi ostvarivanja političkih ciljeva strategijom modernog blickriga (prvim nuklearnim udarom, nuklearnim uzvratom, dobivenom prvom bitkom, itd.), a razvoj borbenih sredstava masovnog razaranja i uništavanja onemogućava njihovu upotrebu bez rizika svetskog sukoba i uništenja i samog agresora.

Na takvom razvoju borbenih sredstava masovnog razaranja i uništavanja nastala je strategija nuklearnog odvrćanja; a na temelju ravnoteže nuklearnih snaga supersila došlo je do složenih i teških pregovora o razoružanju. Politički izraz takvih odnosa izražen je u *detantu*, u kome se nastoji ograničiti univerzalnost i ravnopravnost učešća svim zemljama u rešavanju svetskih problema.

Taj proces potvrđuje da su savremene tehnokratske strategije ostale bez racionalne mogućnosti da svetskim ratom ostvaruju svoje ciljeve bez rizika da i same budu uništene. Tu je uzrok mnogim lokalnim ratovima, pogotovu onim u kojima su se više posredno angažovale velike sile, uključujući i vođenje ratova putem posrednika.

Međutim, istorijska praksa je pokazala da te tehnokratske strategije, i pored toga što su pribegle raznim oblicima lokalnih (ograničenih) ratova, ipak ne mogu ni tim putem da ostvare svoje poli-

tičke ciljeve. Čak i tamo gde se na ratištu postigne vojnička pobjeda nije dobijen rat, jer je očito da se u savremenom svetu ratom ne mogu postići politički ciljevi (Izrael je, na primer, više puta vojnički pobedio arapske armije, ali ipak nije ostvario svoje ciljeve, niti će ih ikada ostvariti ratom, već jedino pregovorima na principima utvrđenim u OUN — ukoliko želi mir na svojim granicama).

Kako su i lokalni ratovi postali iracionalni, protagonisti tehnokratskih strategija ipak uporno nastoje da ostvare svoje hegemonističke i imperijalističke ciljeve, što žele postići raznim oblicima *posrednog nastupanja*. Tendencija i naglasak na tzv. posredno delovanje je proces u kome agresivni ciljevi uvek ostaju isti, a oblici i sadržaji sile i primena nasilja se menjaju. To znači da imperijalističke i hegemonističke snage posrednom strategijom deluju u svim aktivnostima života — u oblasti ideja i ideologija, u društveno-ekonomskim i političkim procesima, u moralno-političkoj i psihološkoj sferi, u vojnoj oblasti, u kulturi, u sredstvima javnog komuniciranja, u nauci, tehnologiji itd. Agresivne snage svih vrsta i tendencija pribegavaju tim metodama zbog toga što je rat bivao sve manje efikasan i realan u ostvarivanju agresivnih ciljeva. Najpre je to bio opšti nuklearni rat, koji je zbog kataklizmičke pretnje i za agresore bivao sve manje realan i verovatan (ali, na žalost, još uvek nije isključen), a zatim lokalni (ograničeni) rat konvencionalnim vojnim sredstvima.

Sledeći takvu logiku, svedoci smo u poslednje vreme i tzv. posredničke strategije, odnosno *strategije putem posrednika*. Reč je o tome da supersile nastoje da ostvare svoje ciljeve posredstvom drugih zemalja, oružanom i drugom aktivnošću svojih »partnera« ili saveznika. Očiti primeri za to su događaji na Bliskom istoku, u Africi, jugoistočnoj Aziji itd. Jasno je da se takvi postupci uvek pokrivaju »velikim idejama« — borbom za slobodan svet, za ljudska prava i dostojanstvo; ili borbom za socijalizam, internacionalizam, itd. To je nov, složen i opasan fenomen u međunarodnim odnosima, koji se komplikuje, pre svega, zbog toga što su na udaru nesvrstane i druge vanblokove zemlje i što dolazi do ratnih sukoba i među socijalističkim i nesvrstanim zemljama.

5. Kao zaključak moglo bi se reći sledeće: svet složenih i protivurečnih, kriznih odnosa, svet međuzavisnosti i integracije, s jedne strane, i svet samostalnosti i individualnosti naroda, s druge strane, svet potencijalnih mogućnosti bržeg razvoja i prevazilaženja egzistencijalnih životnih problema (gladi, siromaštva, naoružavanja, ekoloških problema itd.) sučeljen je sa dve vojno-strategijske koncepcije. Prva je koncepcija (opšte)narodne odbrane vezana za snage socijalizma i progresa, snage mira, koegzistencije i nesvrstavanja, a druga je teh-

nokratska strategija vezana za snage imperijalizma i hegemonizma, za vojnu silu i slojevitu i složenu politiku pretnji i pritisaka, ugrožavanja slobode i nezavisnosti naroda.

Za utvrđivanje perspektive bitno je sagledati globalan odnos snaga. Očito je da se, i pored svih kriza, opšti odnos snaga menja u korist snaga progresa i mira, a to su sve snage socijalizma kao svet-skog istorijskog procesa i snage nacionalnog i socijalnog oslobođenja, nezavisnosti, ravnopravnosti i saradnje među narodima. S druge strane, snage rata su još uvek jake, a rat i razni oblici ispoljavanja agresije će dugo biti sredstvo imperijalizma i hegemonizma. S tim snage mira moraju da računaju. Zbog toga će se i dalje razvijati oru-žje i borbena sredstva, jačati oružane snage, podsticati trka u konven-cionalnom i nuklearnom naoružavanju, širiti krug zemalja uvučenih u tu trku itd. Stvaraće se »nove« strategijske koncepcije, koje će po svojoj tehnokratskoj logici nastojati da grubom silom realizuju pos-tavljene ciljeve politike. Koliko i kako će rat biti realno sredstvo tak-ve politike, koliko će se snage imperijalizma i hegemonizma njim koristiti, ne zavisi samo od tih snaga, već i od jačanja snaga socija-lizma progresa i mira.

Očito je da je pred snagama mira i progresa budućnost, ali i teške borbe i iskušenja.

MILIVOJE STANKOVIĆ

Strategijski značaj vatrene moći

Od završetka drugog svetskog rata vatrene moć oružanih snaga je u neprekidnom porastu. Godišnja stopa rasta je veoma visoka i iznosi 20—30% u odnosu na prethodnu godinu.¹

Gubici u ljudstvu u drugom svetskom ratu prelazili su 90%. U kasnijim ratovima ovaj procenat je nešto opao, ali prvenstveno zbog toga što postoje različita mišljenja o tome šta treba podrazumevati

¹ Vatrene moć pešadijske divizije na početku drugog svetskog rata izno-sila je 1.700 — 2.000 kg ubojnih materija izbačenih u jednom plotunu, a težina plotuna savremeno opremljene pešadijske divizije iznosi 53.000 kg, odnosno preko 25 puta je veća. (Podaci za sovjetsku diviziju *Spravočniku oficera*, Mos-kva 1971, str. 130).

Vatrene moć divizije NATO je još veća.